

BR 9

Fauna naših planina

Zlatko Milković (Zagreb)

U noći...

Često nas puta znaju očarati noći u prirodi. Moguće se nikada tako intenzivno ne osjeća dah prirode kao u noći. Sa svih strana okruženi tamom, u kojoj se osjeća samo titranje zvijezda i neko nerazjašnjivo forforesciranje mrtvog okoliša oko nas, primorani smo, da se posve pretvaramo u uho, jedino čulo, na koje se u tami možemo osloniti.

Misli su nam koncentrirane. Pogled nam luta i utapa se u mraku, koji je to divniji, što je nemirnija noć, to tajanstveniji, što je tiša i mirnija noć. Niti jedan se list u šumi ne pokreće. Granje se ukočilo poput aveti i strši sablasno u vis. Nebo je visoko... visoko i puno zvijezda kao cvijet peluda. Samo se vidi kako svijetle i trepere zvijezde negdje daleko u noći.

A tada — najednom se javi jedan glas, pa drugi, treći... I opet muk. Neartikulirani glasovi, otegnuti, dugi, puni jeze i mukli. Granje još uvijek ukočeno strši u vis, lišće je nepokretno, samo visoko gore trepere zvijezde.

I opet...

Noć progovara sa tisuće svojih glasova, noć se budi, javlja, glasovi se razliježu između stabalja, odbijaju se o litice, propadaju i gube se u ponorima, negdje se u daljini miješaju sa žuborom vrela, kloktanjem potoka i opet nestaju. Izviru u mraku i umiru u mraku. Čas jači, čas slabiji, razgovaraju se s jekom i ušute, a ta je šutnja moguće isto tako rječita kao i krik nevidljivih u noći.

U takovim se noćima i čovjek stapa s crnim noći u jednu cjelinu. Kao jedan oklop za drugim ljušti se s njega malo pomalo sva patina civilizacije, koju mu je namro grad. Priroda se zavlaci u njega kao praiskonska bolest, nešto se tamno diže u njegovoj krvi i čovjek ponovno postaje ono, što je bio prije — dijete Prirode.

Lepet nevidljivih krila

Jedan od najčešćih stanovnika naših šuma, koji nam se stalno javlja noću oglašujući se svojim promuklim glasom punim jeze, jest sova (*Bubo bubo bubo* (L.)). Njezino veliko nezgrapno tijelo

izgleda još veće nego što doista je, uslijed nakostrešenog perja, velika okrugla glava i sjajne crne oči, koje se krije u tami. Sova je noćna ptica grabilica. Samo jedan je pogled dostatan, da se uvjerimo i o jednom i o drugom. Tamno, jednolično obojeno perje daleko svojom vanjštinom zaostaje sa živahno obojenim perjem danjih ptica, koje prprošno lete od stabla do stabla, od grane do grane i oživljuju šumu svojim cvrkutom. Sova se hrani samo plijenom, kojega uhvati, a ponajviše voli hvatati miševe, štakore, zmije, pa mlade ptice iz gnijezda. Zbog toga ona noću i leti nisko nad tлом, da vidi plijen.

Sl. 1. Sova ušara

Širokim, kukastim i oštrim kljunom ubija svoju žrtvu. Manje životinje proguta odmah cijele zajedno s kostima, perjem ili krznom, a ako uhvati u snu koju veću pticu, onda joj ponajprije otkine glavu, pa je zatim raskomada na više manjih dijelova.

Neugodno je čuti u noći glas sove, kako jeći kroz šumu lepećući teško krilima, dok se probija kroz nisku guštaru šume. Pun jeze odzvanja taj neugodni »uhu« noćnom tamom, prodire daleko, daleko u noć i gubi se negdje u neodređenim daljinama.

Po danu se ne ćemo tako lako namjeriti na sove. Čim počinje svitati, sakrivaju se one u svoje stanove, to jest u šuplja stabla, u pećine i spilje, u stare crkvene zvonike i u ruševine. Tu, sakrivene na najtamnjem mjestu one drijemaju po cijeli dan, da naveče nakon

prvog sumraka izlete ponovno u lov. Koji puta se znade desiti, da ovakovu sovu za vrijeme lova zateče dan. Sa prvim tracima sunca bude se i ostale ptice, koje čim opaze sovu s najvećom vikom i u velikim jatima navale na nju jedinu i ubiju smrtnog noćnog neprijatelja, koji polazi podmuklo navečer u lov. Zato se sove sakrivaju po danu, premda je opaženo, da je to hrabra i jaka ptica, koja može pobjediti u borbi i samoga jastreba.

Sova imade više vrsta. Najveća je sovoljuga (*Bubo bubo bubo* [L.]) (Sl. 1.), zatim imademo još sovu ušaru, šumsku sovu (*Stryx aluco* [L.]), koja živi u nižim zonama, nego li sovoljuga i kukavija (*Tyto alba guttata* (Brehm)). Raširenih krila može sovoljuga doseći i veličinu od 180 i više centimetara, te može doživjeti vrlo veliku starost. Jaja iznese samo 2—3 i gradi iz granja, šiblja i suhog lišća gnijezdo, koje dosiže širinu od nekih 90 cm.

Drugi karakteristični predstavnik pernatog svijeta u našim planinama je tetrijeb (*Tetraourogallus urogallus* [L.]). (Sl. 2.)

Sl. 2. Tetrijeb

Svatko, tko je malo dublje zadro u naše planinske šume, mogao se namjeriti na velike i krasne ptice, s velikim lepezastim repom, ponosno uzdignutom glavom i sjajno zelenim perjem pod vratom. Tetrijeba ubrajamo među najveće kokoške, koje žive u našim krajevima. Tako su neki oblici, koji su ulovljeni kod nas (Dravograd, Udbina, Krasno, Donji Lapac, Drvar itd.) dosegli dužinu tijela od 103 cm, dakle preko jednog metra, a svako im je krilo bilo dugačko 50 cm. Usprkos takove veličine nije taj oblik uhvaćen kod Dravograda bio stariji od 4 godine, a težina mu je iznašala 4 kg i 150 grama.

Dok je mužjak krasno obojenog perja, koje se prelijeva u svim bojama između zelene i smeđe, ženka je malena i neugledna koka. Za polovicu je manja od mužjaka i zadržava se na tlu pod grmljem,

SL. 3. Sup

dok se mužjak penje visoko gore po vrhovima jela i smreka. Gotovo redovito je u ptičjem svijetu da su mužjaci ljepši, veći i jači od ženka. Perje im je živahnije boje, glas ljepši, zvonkiji. Sjetimo se samo naše obične domaće kokoši. Kao kakav kicoš šeće se kokot dvořitem okružen sa svih strana svojim kokicama, kao sultan sultanimama.

Kod tetrojeba začudo vlada monogamija, to jest jednoženstvo. Mužjak je vrlo odan svome užem familijarnome krugu i zaljubljen je u svoju ženku do ludila. U doba parenja i slijep je i gluhan od silne ljubavi, pa ne vidi ni ne čuje neprijatelja, koji mu se približuje. Lovci mu se mogu tada približiti na metar daljine i pucati u njega. Promaši li hitac, on pjeva dalje ne dajući se smetati u svome ljubavnom ushitu. Zacijelo niti ne čuje hitac, jer je sav pretvoren u zanos za svojom ženkou, koja čuči dolje pod grmljem razdragana pjevom svoga dragana. Mnogi i mnogi bi se današnjí mladići mogli ugledati u tetrojeba! Takova se ljubav nalazi samo u starim francuskim romanima. Tetrojeb nije rijetka ptica u našim šumama. Na nekim bosanskim planinama i u Velebitu poznata su stalna boravišta tetrojebova, gdje se godinama i godinama zadržavaju stari i vrlo veliki oblici. Za vrijeme parenja zabranjen je lov na te ptice. Tek poslije, kada ih mine prva žarka ljubav, smiju se loviti tetrojebovi u našim krajevima, ali ih tada nije tako lako uloviti. Lov na tetrojeba smatra se jednim od najtežih lovova uopće, pa se zato lovci često puta ponose trofejama načinjenim iz perja te velike kokoši.

Tetrojeb nije grabežljiva ptica. Njegova se hrana uglavnom sastoji iz mehanih i sočnih mlađih pupova i plodova, koje nalazi u izobilju u šumi. U šumi, kada pane snijeg, mora biti što se hrane tiče

skromniji. Tada je sretan, ako nađe gdjekoji suhi busen trave ili kakove stare otvrdnule plodove.

U istim tim bosanskim planinama obraštenim crnogoricom možemo naći i drugog golemog predstavnika naših ptica, a to je smeđo-glavi sup (Aegypius monachus [L.]). (Sl. 3.) Velika je to ptica, pokrivena smeđim naoko zamazanim perjem, s velikim, kukastim kljunom i jakim pandžama, što odaje, da ga stavljamo u red grabežljivaca. Vrat mu je velik i go. pokriven samo sitnim pahuljicama. Već svojim vanjskim oblikom odaje nešto posebna, ekzotična za naše krajeve. Poput kakovog ogromnog, nezgrapnog vampira visoko kruži zrakom, isteže svoj dugački, goli i bijeli vrat na sve strane, a pogled mu luta dubokim pašnjacima i planinskim vrhuncima pod njim. I doista, njegova je domovina Egipat i vrući krajevi, gdje imade više svojih srodnika. Svi se oni ubrajaju u veliku porodicu lješinara.

Priroda se u svojoj dovitljivosti dosjetila i za »crveni križ«, koji čuva južne krajeve od različitih zaraznih bolesti i epidemija. Kad ugine koja životinja, njeni bi se tijelo pod žarkim tropskim suncem počelo vrlo brzo raspadati, zaudarati i postalo bi izvorom najopasnijim bolestima. Da se to spriječi, obiluju ti krajevi velikim brojem životinja, koje se hrane lješevima (lješinari, hijene). Dapače, priroda je krenula još i korak dalje. Hijene, koje žive po pustinjama zakapaju ostatke mrtvih životinja, koje ne mogu pojesti. Na taj način spriječavaju okuživanje zraka. Dakle, to su pravi pravcati grobari.

Kod nas u umjerenom klimatskom pojasu, gdje ne vladaju tako visoke temperature, uloge grobara vrše različiti kukci. Ali jedan jedini predstavnik pravih grobara u našim krajevima jest sup.

To su inače dobroćudne ptice, koje ne bježe pred ljudima, kao da su svjesne dobročinstva, koje nam prave. Živi uvijek nekoliko njih zajedno, obično po jedna ili dvije familije, koje kruže u visinama i traže hranu. Ugledaju li gdje kakovu uginulu životinju, odlete svi zajedno k njoj. Svojim svinutim, oštrim kljunom raspore trbuh životinje i zarinu glavu i vrat do ramena u tijelo životinje. Zbog toga supovi niti nemaju na glavi i vratu perja, jer bi im to smetalo dok čeprkaju do ramena zaronjeni u utrobu lještine. Gozba mora da im vanredno prija, jer otkinuti komadi crijeva, želuca, jetra i drugih organa sve lete od njih. Nakon dovršene gozbe cijela porodica supova polazi na obližnji potok, gdje započne kolektivno kupanje, jer je svaki pojedini poslije takove gozbe pun krvi, blata i crijeva.

Supovi su dosta rijetke ptice u Evropi i žive na našim visokim bosanskim planinama.

Najveća, najsnažnija ptica, koja dolazi visoko u našim planinama, je suriorao (Aquila chrysaetos chrysaetos [L.]). Nema

toga čovjeka, koji nije čuo za tog ptičjeg razbojnika, koji se ne zadovoljava samo grabežom životinja, već se češće puta desi, da provali u selo i odnese po koje malo dijete. Dakako da ljudska mašta i ovdje bujno radi i uljepšava i uvećava ono, što se zbilo, ali imademo stvarnih podataka u naučnoj literaturi, da je orao doista ugrabio usred sela po koje dijete.

Suri je orao velika ptica, u mladosti crnkasta, u starosti smeđa. Gnjiježdi na visokim golim liticama. Raširenih krila dosegne dužinu i do 2.70 metara. Hrani se pljenom kojeg uhvati, a to su obično ili ptice ili sisavci. Kao sve grabežljive ptice ona guta sve, pa i same kosti, pandže i perje. U velikom žljezdanom želucu, koji se može razmerno jako proširiti, meso i svi hranjivi dijelovi plijena se prokuhaju, a što se ne može probaviti, kao na pr. perje i kosti, to ptica izbljuje natrag na usta napolje. Zato često puta možemo vidjeti, kako ptice bljuju čepove, koji su sastavljeni iz neprobavljivih dijelova hrane.

Orao iznese 1—2 jaja i u proljeće izvale se iz njih mladi. Roditelji se brinu za svoje mlađe, donašaju im hranu, koju nalaze u nižim predjelima planina. Suri orao može doživjeti vrlo visoku starost, te je svojom snagom, veličinom i okrutnošću upravo jedini gospodar svih visova, pred kojim bježe i mnoge daleko veće životinje (sisavci), nego li je on. On je raširen gotovo čitavom Evropom, pa ga imade prema tome i u našim planinama.

Divno je promatrati kako ta velika, lijepa ptica mirno lebdi visoko gore iznad najviših visova, ne udara krilima, nikakav trzaj ne prelazi njenim tijelom, samo kruži... kruži u visinama velikim zatvorenim krugovima, kao simbol snage i nepobjedive moći...

Sisavci

Kada je Friedrich von Tschudi napisao svoju knjigu »Tierleben der Alpenwelt« godine 1853., u predgovoru je napisao slijedeće:

»Pokušali smo obuhvatiti ovaj veličanstveni svijet planina usko povezan u jednu cjelinu s njegovim svijetom. I onda, kada bi to bio samo maleni korak naprijed u shvaćanju, koje time dobivamo, morali bi uvijek iznova crpsti pobude za daljnja promatranja i nove spoznaje povezati zajedno s probuđenom ljubavlju, jer su ti krajevi zapravo kolijevka slobode i nacionalnosti Švicarske.«

U visokim planinama osjeća se doista sva ljepota i uzvišenost prirode i u čovjeku se instinktivno budi osjećaj čežnje za slobodom. Ljudi, koji stalno borave u visokim planinama imaju sasما drugi karakter od stanovnika nizinskih predjela. Ne moramo zastranjivati daleko, da se o tome uvjerimo. Usporedimo samo naše gorštakе Ličane, Crnogorce i Bosance sa Podravcima i Slavoncima. Posvema

drugi tip ljudi, drugi karakter. Ona ogoljena, divlja i surova priroda planina, kao da je komadićak sebe ulila u dušu tih ljudi.

Vidimo kako priroda neposredno djeluje na ljude. Ona malo pomalo formira ne samo vanjski oblik čovjeka, već također i njegovu psihu. Pa ako tako djeluje na čovjeka, koji se posredstvom civilizacije može dobrim dijelom ograditi od izravnih utjecaja prirode, kako tek onda djeluje na životinje, koje nisu ništa drugo nego sastavni dio prirode same.

Tko da nabroji sve životinje, koje nastavaju naše planine. Ni prostor, ni vrijeme ne dozvoljavaju nam, da se pobliže osvrnemo na veći broj sisavaca, kojima se prava domovina nalazi u šumama i planinama. Da im spomenemo samo imena? Divlja mačka, vuk, medvjed, lasica, serdav, vjeverica, kuna zlatica i bjelica, srna, jelen, li-

Sl. 4. Divlja mačka

sica, vepar, svizac, divokoza, kozorog itd. itd. Da nabrajamo dalje? Ovaj beskonačni niz imena, koji oživljuju naše predjele, koji mu daju svu onu šaroliku životopisnu sliku, otegnuo bi se u beskonačnost.

U bosanskim šumama i u Gorskom Kotaru opaziti ćemo vrlo često, kako se krošnjama stabala vere neka životinja slična našoj mački, samo veća od nje. To je *divlja mačka* (*Felis catus L.*) (Sl. 4.). Divlja je mačka dva puta veća od domaće, pitome mačke, veliki je grabežljivac, pa joj se u očima opaža jasno neka divlja, neo-

buzdana želja za grabežem. Od obične mačke možemo je prepoznati još i po tome, što imade rep veliki i širok na svome svršetku, kao i početku, dočim se kod obične mačke sužuje prema svome kraju. Mačkama je domovina istok; tako je i pitoma mačka postala uzgajanjem od divlje nubijske mačke. U doba egipatskih faraona bila je mačka sveta životinja. Dakle, kako vidimo prije se sa mnogo više pieteta postupalo s mačkama, nego li danas, kada ih svaki deran natjerava preko ulice. Da mačke potječu iz toplijih predjela, možemo se uvjeriti još i danas, premda je proteklo već više tisuća godina, što su aklimatizirane na naše krajeve. Još i danas se mačke vole zadržavati na toplim mjestima, pitome se mačke zavlače pod štednjake i čim grane prvo sunce uživaju u njegovoj toploti.

Divlja mačka je otpornija spram vremenskih nepogoda nego li pitoma. Zadržava se u pustim, krševitim predjelima planinskih šuma, vješto se vere po drveću i često puta po cijeli dan proleži na grani vrebajući nepomično na plijen. Skače, odbivši se snažno svojim mišićavim, stražnjim nogama, kao što to čine svi članovi familije mačaka (lav, tigar, jaguar, ris i dr.). Za leglo si obično odabire kakovo napušteno gniazdo lisice ili koje druge životinje, pa godišnje nakoti do 6 slijepih mačića. U borbi s čovjekom može biti opasna i vješto se brani svojim oštrom pandžama.

Vuk (*Canis lupus lupus* [L.]) i medvjed (*Ursus arctos* L.) dvije su vrlo česte životinje u našim gorama. Velebit, Lika, Gorski Kotar i Bosna obiluju i jednim i drugim predstavnikom naših zvjeradi. Dok medvjeda možemo susresti samo ljeti, a vrlo rijetko, gotovo nikada zimi, jer spava zimski san, vuka susrećemo zimi. Glad, pomanjkanje hrane, kada snijeg prekrije sve predjеле, natjera vuka često puta na očajničke korake, da u velikim čoporima provaljuje u sama sela i napada sve što je živo. Kako je vuk tipična mesožderna životinja, dakle zvijer, imade vrlo kratko probavilo, proces probave obavlja se u njegovom želucu i crijevima brzo, pa je stoga on uvijek gladan i spremjan na lov. Otuda i potiče narodna: »Gladan kao vuk.«

Naprotiv kod medvjeda je sasma drugačije. On se zavuče po zimi u svoje duplje i tu drijema do proljeća. Preko ljeta nakupi toliko sala, da mu to dostaje za cijelu zimu. To salo životinje, koje spavaju zimski san, troše na taj način, da se krv razlijeva masnim tkivom pod kožom i malo pomalo otapa salo i probavlja. U proljeće se sve salo istroši i izmršavljenja se životinja budi i polazi u lov za svježom hranom. Medvjedi se uglavnom hrane biljnom hranom i medom. Ako mu se slučajno koja životinja zaleti pod šape, onda je smlavi i pojede. Na čovjeka navaljuje samo u slučaju obrane vlastitog života i u bjesnilu. Inače po svojoj naravi to je dobroćudna

životinja. Može se dapače i pripitomiti, pa je cigani i Talijani vode na uzici.

Što se više uspinjemo, to se jače mijenja slika životinjskog svijeta. Dok smo u nižim predjelima ostavili vukove, medvjede, divlje mačke, pa srne (*Capreolus capreolus transylvanicus* Matschie) (Sl. 5.) i lantce (*Dama dama* [L.]), koji u velikim krdima oživljaju sve naše šume, u višim predjelima nalazimo sasma drugi tip životinja. Posebno bi poglavljje bilo opisati i proučiti život srna i jelena, vidjeti ih, kako polaze na pašu, kako piju vodu, kako prestrašeno frču nozdrvama zrak i bježe na najmanji šušanj

Sl. 5. Krdo srna polazi na vodu

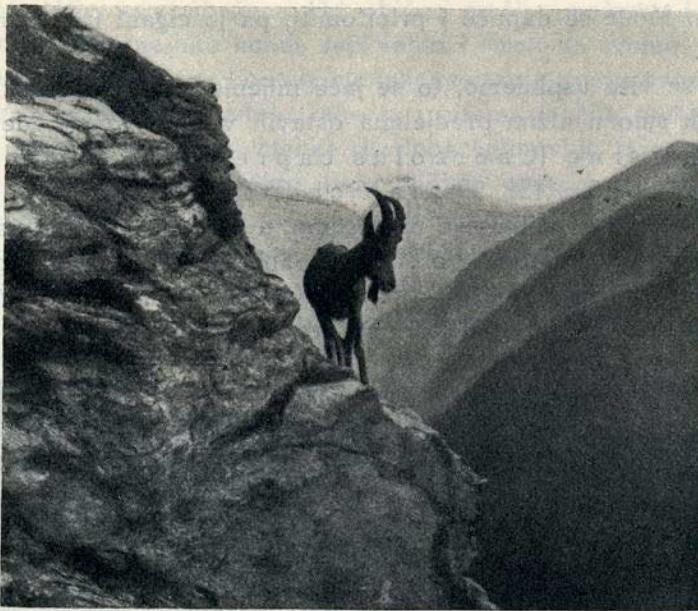
JELENA

bojeći se neprijatelja. Zanimljivo je promatrati njihove borbe za ženku, njihov porodični život pun interesantnih pojedinosti, pa bi se samo time mogao ispuniti jedan cijeli članak.

Na visovima . . .

Na najvišim vrhuncima naših planina nalazimo još posljednje ostatke plemenitih životinja, koje su nekoć kraljevale u tim visinama. To su divokozre (*Rupicapra rupicapra* [L.]) i kozorog (*Capra ibex* [L.]). (Sl. 6.)

Danas kozorozi već pomalo izumiru. U Evropi ih nalazimo samo na pojedinim mjestima i to u Švicarskoj, Italiji i kod nas u Sloveniji. Uslijed vrlo malenog broja oblika, one su vlastima zaštićene životinje, pa ih se ne smije ubijati. U Italiji se nalaze pod zaštitom samoga kralja. Lijepo su to životinje, koje se veru po najvećim planin-

Sl. 6. Kozorog — kralj visova

skim visovima. Prof. dr. Zschokke iz Basela opisao je historijat kozoroga ovako: »Za vrijeme opetovanih povlačenja glečera u diluvijalno ledeno doba kozorozi su sa svojih visokih planina bježali u predalpska pobrđa. Tako je u to vrijeme njihovom domovinom postalo Jura gorje i srednjo-evropske nizine. Blaža ledena međudoba dozvolila su životinjama, da se ponovno uspnu na visine. Da su se u takovo interglacijalno doba kozorozi ponovno vraćali u svoju staru postojbinu, svjedoči nam nalaz kostiju u spiljama Wildkirchli-a i Drachenlocka na St. Gallenskoj visoravni.

»Poslije konačnog povlačenja glečera, ta se divljač polako i okljevajući ponovno uspinjala na Alpe. Još u rano historijsko doba nalazimo njihove tragove u predalpskim brežuljcima. Ubrajali su ih među rijetke i skupe lovine lovaca i još u godini 1000 posl. Hrista bili su zajedno s bizonom, bivolom i divljim konjem stalna poslastica u smočnicama St. Gallenskih samostana. Sve više i više se sužavalala nastamba kozoroga; u 15. stoljeću su kozorozi bili još obilno zastupani u švicarskim Alpama; u Tirolu i Salzburgu je ciao njihov razvitak. Tek pod konac 16. stoljeća jasno se opažalo naglo opadanje oblika te ponosne divljači. 1550. pao je posljednji kozorog na Glärnischu, 1583. na Uri, a domalo se izgube na Bernskim visovima i na masivima Gottharda. Vijest, da su neki lovci ubili još jednog kozoroga na St. Gotthardu polovicom 18. stoljeća, nije vjerljiva.

»Posljednje zaklonište gornjene divljači bilo je gorje Graubün-

dena i Wallisa. 1612. i 1633. izdani su strogi zakoni, kojima se svako tamanjenje te divljači kažnjava ne samo visokim novčanim globama već i životom. Sredinom 17. stoljeća ne nalazimo više traga kozoroga u Graubündenu. Tek tragovi kostiju dokazuju nam, da ih je nekoć bilo u području današnjeg nacionalnog parka u Donjem Engadinu.

»Dulje se održao u Wallisu. Na Monte Rosa je 1770. zapaženo još 40 kozoroga; 1854. krstarili su posljednji kozorozi na granicama švicarskih i penninskih Alpa. Ljubav talijanskog kralja prema životinjama osigurala je nesmetano boravište kozorozima u Gran Paradišo u Piemontu. Tamo sve do u najnovije doba vrvi kozorozima. E. Bächler optužuje ljude zbog propasti kozoroga, jer ga je samo čovjek svojom željom za ubijanjem natjerao u propast.

»Pokušaji, da se ponovno nastane kozorozi u Švicarskoj nije uspio. Do sada su svi takovi pokušaji ostali bezuspješni. Tek u najnovije doba pokazuju nam se malo sretniji rezultati. U proljeće 1911. dopremljeno je pet čistokrvnih kozoroga iz St. Gallenskog parka »Petar i Pavao« u južne predjele Weisstannentala. Za kratko vrijeme postali su oni roditelji obilnog krda divjači.

»Piz d'Aela, središte Graubündena, imade svoje krdo kozoroga, a 1920. ponovno je kozorog ušao u nacionalni park Donjeg Engadina. Ovo je naseljivanje uspjelo; 1923. s još nekoliko ekzemplara ono se pomladilo.«

Ljepote otoka Brača

Prof. Umberto Giometta (Split)

Malo se koji otok našeg slikovitog Primorja može da ponosi tolikim prirodnim ljepotama i atrakcijama kao otok Brač, taj inače naš najveći (295 km^2) a napose i najviši otok (778 m vis.). Već sam njegov smještaj pred prostranim splitskim uleknućem, nad kojim su se u pozadini nadvili Mosor i Kozjak, pak romantički kanjon Cetine a napose gordo Biokovo, podavaju mu visoku estetsku prednost pred ostalim našim, od kopna udaljenijim otocima.

Silne su k tomu varijacije u njegovoj svekolikoj prirodi uvjetovane toliko od spomenutog njegovog smještaja prema obližnjem kopnu koliko i od njegove orografske (visinske) građe.

A gdje su pak njegove divne plaže, jedinstveni njegov »Zlatni rat«, te slikovite plitke dotično fjordaste uvale, nježne uvalice i još nježnije garme bujno okičene miomirisnom i nadasve privlačivom mediteranskom florom.

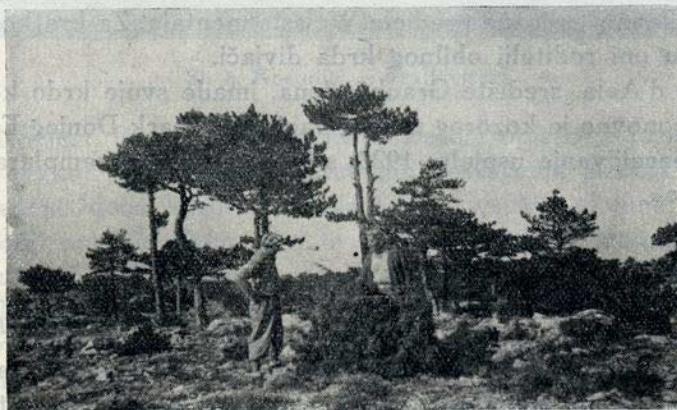
A bračke visinske šume, u kojima se bujno razgojio crnobor, stvaraju motive pune mističkih ljepota.

Prave su mu ornamentike također njegove zimzelene »macchie«, koje se u rano pre maljeće raskošno okite mirijadama snježno bijelih cvjetića ubavog vrijeska, da se u jeseni i zimi ukažu u divnoj nadase šarolikoj odori, kada ubava planika nježno cvjeta i raskošno plodi.

Divni su također i brački voćnjaci, koji viju za ranog pramaljeća raznobojne vijence oko slikovitih bračkih naselja.

A Vidova Gora! taj blistavi dragulj ne samo otoka Brača već čitavog našeg otočkog svijeta. S nje se otvaraju upravo vilinski vidići na naše more: na otoke, otočice, školjeve i grebene; na vite rtove i ubave uvale... dok se prema kopnu, između Biokova i Morsara, šire pogledi sve do snježnih Dinarida!

Osim spomenutih ljepota i atrakcija, koje svakom posjetiocu ugodno upadaju odmah u oko, ima inače na Braču i takovih, koje su dosad domaćem i stranom turisti ostajale skoro nepoznate, a koje će istom oživjeti, kad oživi Vidova Gora; kad se dovrši naime iz-

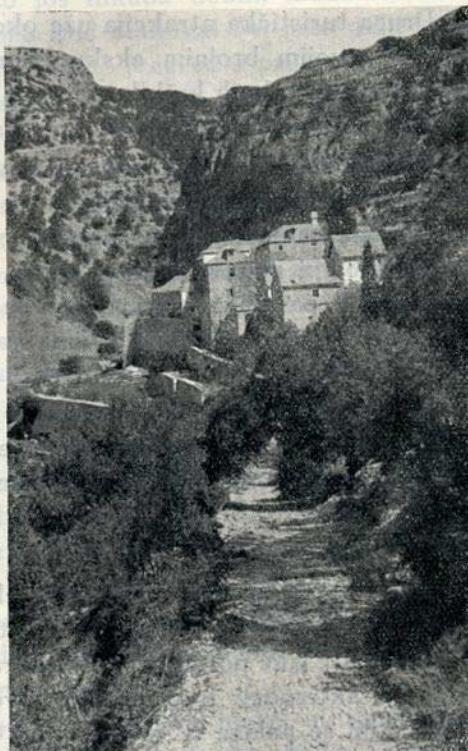
Motiv sa bračke visoravni

gradnja i izvrši otvorenje Planinarskog skloništa HPD. Najvažnije takove atrakcije u užoj okolini Vidove Gore bile bi: Eremitaž Blaca, Duboki Dol i Višća Jama.

*

U suroj i uskoj dolini nekoć silne bujice, koja je tijekom pustih vjekova stanac kamen duboko erodirala, dižu se avetne hridi visoko uvis, okičene raznolikom florom, u kojoj se naročito ističu brojne vis-kite ubave biljke *Centaurea ragusina*. Gore visoko u tim vratolomnim hridima pobožno se stisnuo Eremitaž Blaca, čiji prvi skromni osnutak datira iz dobe turskih upada u poljičku republiku (XV. vijek), kad su neki poljički svećenici bili našli zaštite i zaklona na pitomom Braču. Vijugasti strmi puteljci, kamene stepenice, ma-

leni drveni mostovi te ograđeni vidikovci okružuju to starodrevno gnijezdo dubokih mislioca, punih visoke dobrote i svete pobožnosti, čije umorne kosti leže danas u miru i spokoju u sitnoj crkvici. Nad crkvicom dižu se skromne zgrade razne dobî, veličine i građe. Te su zgrade međusobno spojene kamenim hodnicima, uskim vijugastim stepenicama i brojnim vratima, tako da sve skupa izgleda kao pusti nekakav labirint. Sprijeda su sobe za stanovanje sa izgledom na bujični prođor i na more, a straga starodrevna kuhinja (od unatrag 400 god.!), mračni podrumi i vlažne podkopine.

Eremitaž Blaca na otoku Braču

Kad uđeš u te drevne pustinjačke dvore, u kojima i danas caruje samoća, ne bi ni iz daleka pomiclao da se ondje krije — rijetko znanstveno blago. Bogata biblioteka skroz pozitivnih znanosti, dragocjeni teleoskopi, precizni sekstanti i hronometri te brojna ostala pomagala za prodiranje u zanimljive tajne zvjezdanog neba. U tim dvorima ima također alata i pribora za razne nauke i zanate, a ima čak i omanja tiskara, čiji se plod (knjiga o povijesti pustinje Blaca, od Don Nike Miličevića) brižno čuva u biblioteci Eremitaže.

U Eremitaži, toliko po sobama koliko i po hodnicima, ima veliki broj zidnih i stolnih satova raznih veličina, dobi i konstrukcija,

koji svojim raznolikim zvukovima ponešto ublažuju grobnu tišinu, koja ovdje vlada. U jednoj pak sobici pospremljene su brojne kubure i teške puške na kremen pak bogato urezani bodeži, sablje i ljute demeškinje kao časni ostaci nekadašnjih junačkih podvigova na kopnu i moru, izvršenih od davno već preminulih stanovnika Eremitaže.

U tim dvorima ima i živih stvorova, koji pobožan i pustinjski život provode u društvu svoga župnika, osobe visokog uma, plemenita srca i vanredne dobrote.

*

Druga turistička atrakcija uže okolice Vidove Gore je Duboki Dol. Na svojim brojnim ekskurzijama po Dalmaciji i Bosni video sam na hiljade takvih krških oblika, ali takve jedinstvene i impozantne slike, kakvu pruža Duboki Dol, nisam nigdje video.

Na prilično kršovitoj kamenitoj visoravni naglo se otvara eliptičko zjalo zamjernim dimenzija te se ljevkasto udubljuje do dubine od stotinjak metara. Strmi njegovi pristranci bujno obrasli česmnom, grabom i smrekom prelaze na podanku u mali zaravanak, u sitni okrugli pašnjak smaragdno zelene boje, po kojem se veselo igra i pase jagnjad, čija bijela vuna vanredno jako odskače od okolnoga zelenila.

Dolac je taj genetički posmatran vanredno zanimljiv. Nastao je urušenjem podzemnih šupljina, koje je voda u davnina vremena u poroznom i raspuklom rudističkom vapnencu korodirala.

*

Treći ne manje zanimljivi turistički objekt blizu Vidove Gore je Višća Jama, kroz čiji je avetni otvor ponirao u davnina vremena (za glacijal!) jaki potok, koji je izvirao sjevero-zapadno od Vidove Gore. Za aktivnosti toga potoka stvorio se onaj kompleks plitkih dolaca, koji se nalaze u liniji Vidova Gora—Višća Jama.

Višća Jama ima oblik vertikalne cijevi, koja se dubinom ponešto širi. Nad samim jaminim podankom, koji leži u zamjernoj dubini od devedesetak metara, cijev se proširuje u obliku male svedene pećine, koja sljepo završuje. Prividni podanak jame je prikrit ruševinskim i nabačenim materijalom.

Silaz u jamu je pogibeljan, a može se vršiti jedino čeličnim žičastim ljestvama i pomoćnim konopima. Tko podje do jame, neka se oprezno približi do južnog ruba otvora, jer će odatle moći da promatra jake znakove vodene erozije.

Kako da idemo, što da jedemo i što da pijemo u planinama

Dr. Radivoj Simonović (Sombor)

(Svršetak)

Šećer je dobar pogonski materijal, jer daje snagu mišićima, pa zato nosimo svake godine dosta šećera za crnu kavu i čaj, čokolade, a ja često ponesem i slatkih kolača sa pekmezom, tako načinjenih, da se brzo osuše pa mogu stajati duže od 20 dana, da se ne pokvare.

Meda na planini nismo još nikada dobili, mada na mnogo mjesta iznesu i pčele na planinu kod stanova! No niže dolje u selu gdjegod može se i meda dobiti. Mi smo jedared u primorju pod Velebitom jeli mnogo meda, u kome je bilo puno mrtvih mravi, pa smo se svi poboljeli.

Varenike, kajmaka (skorupa), mlijeka (kisela) i sira ima na našim planinama svuda gdjegod dodeš, u svakom stanu i svuda je dobro. Kad jedeš kiselo mlijeko, pazi: ako je svježe, dobro je, ali ako je staro od više dana pa prožuklo, onaj koji nije naučen na njega lako pokvari želudac i dobije proljev!

III. Što da pijemo na planini

Voda je pravo piće, bez koga ne možemo živjeti! Sa vodom mora preći iz želuca u krv sva hrana, koja služi za život, za obnovu gradiva i za pogonsku snagu. Sa vodom izlaze iz tijela kroz pluća, kroz kožu i kroz bubrege svi otrovni produkti oksidacije.

Planinar, koji maršira ljeti na suncu, treba vrlo mnogo vode, a još više ako se penje uz brdo. Treba oko dvije litre vode na dan pa i više. Tako veliku množinu vode ne valja naknaditi alkoholnim pićem, jer onda unosimo toliko alkohola u tijelo, da osjetimo nje-govo otrovno djelovanje na mozak i srce.

Tako veliku množinu vode ne valja naknaditi ni varenikom ni sirutkom, jer se lako pokvari želudac pa dobije proljev i bljuvanje. Tako smo stradali ja i moj saputnik Ilija Šarinić, kad smo 1923 isli na Biokovo, pa nam neko savjetovao da pijemo posoljene varenike!

Najbolja je »živa voda«, čista planinska izvorna voda, koja se procijedila kroz stijene i zemlju. Žalost je samo, što u našim dinarskim planinama nema mnogo izvora; kadgod ima tako malo vode da samo kaplje, pa se i zovu: kapljica, kapnica, kapljuća.

Podzemna voda u nanosu dobra je, ako se načine stubline i iskopaju podzidani bunari, iz kojih samo ljudi grabe vodu, a blago ne može piti. Voda kisića iz »čatrnje« (cisterne) može biti dobra, ako je čatrnja čista, velika i hvata vodu sa krova. Na

Velebitu su mnogi »Amerikanci« gradili čatrnje, gdjekoji seljaci sasvim primitivne.

Vodu iz otvorene kamenice ili lokve ne valja piti, ako i blago tamo piće, jer može biti metilja u takvoj vodi. Na Velebitu kod Miljkovića Kruga iznad Lukovog Šugarja vidi sam kamenicu zatvorenu sa vratima i ključem! Ja sam 1905 na Velebitu u prašumi našao veliki šupalj jelov panj pun vode i kukaca, pa sam zagrabilo u času i kroz maramu cijedio vodu u usta, ali nikad više.

Voda snježnica od otopljenog snijega mnogo se piće na dinarskim planinama, gdje druge vode

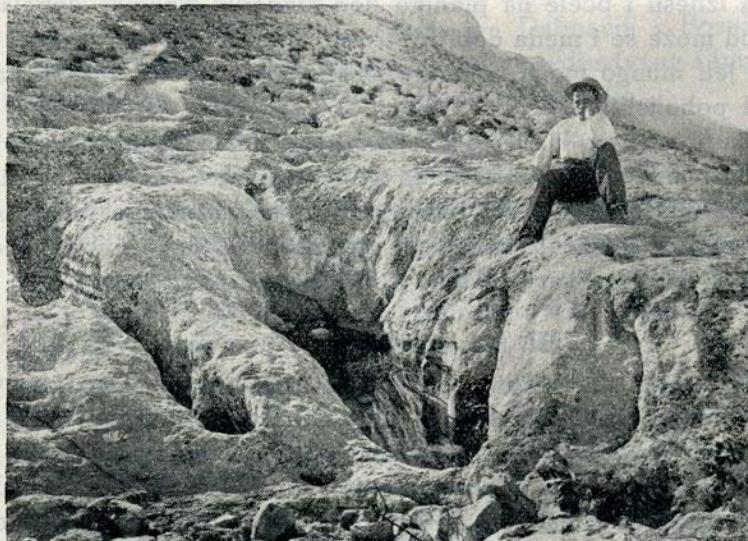

Foto: Dr. Simonović

Otvorena kamenica za blago na Velebitu

nemam! Na sjevernoj osojnoj strani, ispod strmih visokih vrhova ima velikih snježanika, koji se nikada ne otope. Čobanice porane ujutro pa se penju kad god 200 m u vis do snježanika. Gornji prljav sloj snijega razgrnu pa napune vreću sa čistim snijegom i snesu dolje do stanova. Za ljude meću snijeg obično u kotlove, a za blago u drveno korito (izdubljeno stablo), da se na suncu otopi. S tom vodom kuhaju jelo i tu vodu piju.

Ima velikih snježanika, ispod kojih na donjem kraju curi potoćić bistre vode, na pr. na Čvrsnici, Prenju, Komu, Durmitoru. Na Prenju i na Komovima vidi sam, kako čobani u podne otjeraju blago na snježanik pa ovce i koze prosto jedu snijeg. I mi smo više puta naše prazne termose punili snijegom, jeli snijeg i pili vodu snježnicu.

Na planinama, gdje nema vječitoga snijega, na pr. na Dinari i Sinjavini, izidu ljudi zimi sa lopatama pa u kakvu rupu ili vrtaču nabacaju veliku masu studenoga snijega, pa cijelu gomilu debelo pokriju slamom i tako preko ljeta imaju snijega!

Na Čabulji sam vidio, kako duboka pukotina i rupa u stijeni služi za rezervoar snijega, koga ne moraju ljudi dovlačiti jer mećava i vjetar preko zime to sve do gore napuni snijegom. U ljeti, kad se mnogo snijega otopi i odvadi, spuste u rupu bukovo stablo sa potkrešanim granama, pa jedan čovjek po njima siđe do snijega i tovari snijeg u kotlove ili čabrice, a drugi vuče gore na užetu!

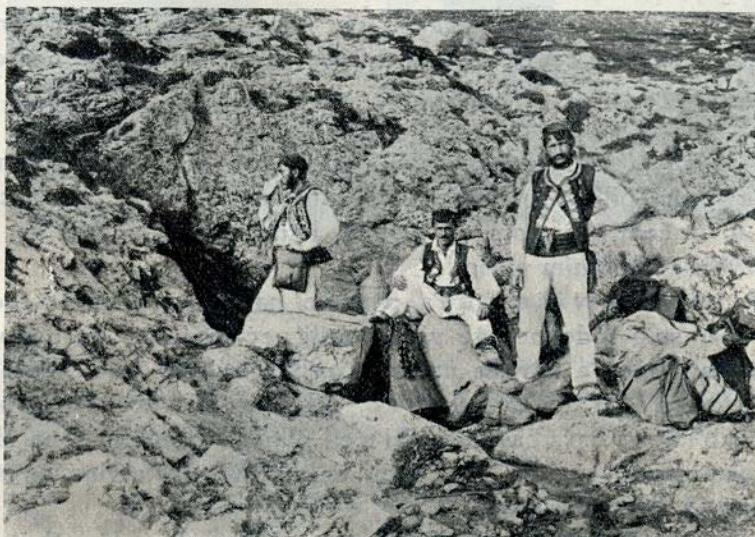

Foto: Dr. Simonović

Na vodi Pećici ispod Svetog Brda u Velebitu

Nekada su njemački planinari tvrdili, da ne valja piti vodu snježnicu, jer je to upravo destilirana čista voda bez ikakove soli, pa nije dobra po zdravlje. No to ne стоји! Destilirana voda sama po sebi još nije škodljiva, kad čovjek nužne soli dobije iz mlijeka, kajmaka, sira, kruha i druge hrane. Ja i moji saputnici mnogo smo pili vode snježnice, jeli snijeg i kuhali kavu i čaj sa snježnicom, pa nikom ništa nije škodilo. Vidio sam mnogo čobana i čobanica, stapanica i stanara, odraslih i djece, koji cijelo ljetno tope snijeg pa piju i s tom vodom kuhaju, pa su vanredno zdravi i jedri, neki tako da sam ih baš zbog zdravlja fotografirao.

Kava, crna i bijela, čaj sa limunom ili rumom i ovom maltin su vrlo dobar napitak i za vrijeme marširanja i na odmoru, a osobito noću, kad je studeno pod šatorom ili pod krovom.

Ovomaltina nisam nikad nosio na planine, ali sam ga više puta pio, kad je koji moj saputnik ponio, i moram priznati da je vrlo dobar, ne opija, a krijeći srce i osježi čovjeka, kad je premoren.

Alkoholna pića nisu uvijek škodljiva, samo kad se pije odviše! Ali je nezgodno, što planinar, kad pošumi hoda pa se mnogo znoji i umori, užasno ožedni, pa i kad pije mnogo, još mu nije dosta te se tako prevari i popije više nego što treba.

Ja nisam ni antialkoholista ni alkoholista, ne popijem ni svaki deset dana jednu čašu piva ili jednu čašu vina, ako dođem u društvo, gdje se pije. Ali kad planinarim, lako se prevarim pa pijem kao pravi alkoholista! To se obično dogadja, kad poslije napornog dugog marša po suncu umorni i žedni dođemo u kakovu gostionu, gdje ima dobra piva ili vina.

Jaka alkoholna pića, rakiju i likere, ne valja piti, pa ni ja ni moji saputnici nikada nismo nosili na planine i nikada nismo pili u gostionici, gdje smo se odmarali. Mala kašika ruma u vrućem čaju gore na planini, kad je noć studena, ne može se nazvati alkoholnim pićem!

Vina sam više puta ponio na planinu, ali sada ne nosim, jer smo redovno sve vino popili već prvi dan do podne, pa poslije kad smo ga upravo najbolje trebali, nije ga bilo. Vino je za planinara onda dobro, ako u njemu ima malo alkohola a dosta kiseline! No na Velebitu i na Dinarskim planinama većinom imaju samo dalmatinska jaka vina, sa mnogo alkohola, a malo kiseline.

Kad čovjek ljeti na žestokom suncu oko vrhova maršira pa se znoji i umori, treba mnogo vode; ako jede salame, šunke, konzerve, slatkiša, treba još više vode. Ako sada pije mnogo samog vina, škodi alkohol, ako pije mnogo same vode obljučavi želudac, pa ne može da vari!

Kad smo 1926 bili na Velebitu oko Vaganskog vrha i Badnja pa došli na Rujno, tako smo obljučavili, da smo morali poslati jednu djevojku dolje na more, da nam donese nekoliko litara vina!

Nikad mi nije vino tako prijalo kao 1927, kad smo nas četiri planinara prepješaćili Žumberak pa na večeru sišli u Sv. Janju i ondje dobili neko bijelo vino, slabo a kiselo, možeš ga popiti dvije litre, da se ne opiješ.

Pivo je za umornog i žednog planinara dobar napitak, jer ima u njemu ugljene kiseline i lupulina a vrlo malo alkohola, pa ga žedan i umoran može mnogo piti, pa niti se opije niti mu stomak obljučavi.

Pravo je uživanje, kad tako u veče dođemo u gostionu, gdje ima uhladjenih dobara piva. Nezgodno je što se pivo ne može ponijeti

Foto: Dr. Simonović

Jaramazi piju vodu snježnicu na Bioču pa ko čelik zdravi

na planinu! Ja sam jedared ponio na Prenj na tovarnom konju u sepetu nekoliko boca piva zamotanih u mokre krpe, koje smo na putu polijevali vodom. Čim smo otvorili bocu piva, odmah je polovina piva iskipila iz boce!

Idi lagano i oprezno, nemoj se prejesti ni opiti!

Još nešto u obranu planinarstva*

Dušan S. Krivokapić (Beograd)

Odgovor Gospodinu dru Mihajlu Pražiću

Pišući poznatu kritiku, objavljenu u »Hrvatskom planinaru«, br. 10, 1935, str. 295—299, g. dr. Pražić je skaligerskom žestinom — ali ne i Skaligerovim objektivitetom — zamahnuo na moja »Razmatranja o planinarskoj strasti«, saopćena u »Hrvatskom planinaru«, br. 10-12, 1934.

G. dr. Pražić obara se uglavnom na dva momenta. Prvo, ne odobrava moje metode za raščlanjavanje planinarske sklonosti; i

* Donoseći ovaj članak g. D. Krivokapića kao odgovor g. dru Pražiću uredništvo želi da se ovo pitanje što temeljitije i svestranije raspravi, makar i u obliku ovakvih polemičkih članaka.

Uredništvo

drugo, osporava planinarstvu svako konstruktivno obilježje, svodeći ga kao pokret na prosto i sterilno plandovanje po gradskim teferićima.

Redom će da se osvrnem na svaku prazninu u g. dr. Pražićevom članku.

I. Što se prvog pitanja tiče, zna se da sam u napadnutom članku, na s. 353, naročito naglasio: da je to pitanje složeno i isključivo lično i da ključ za odgovor valja tražiti u našem odnosu prema prirodi. Zbog toga sam, na s. 354, ukazao i na planinarske stavove, vodeći računa da pritom ne budem ni sentimentalан ni subjektivan.

Tu napomenu u napadnutom članku učinio sam baš zato da bi se naše pitanje, budući posmatrano iz više uglova, što temeljnije raspravilo i, takodje, da se izbjegnu ovakve nesuglasice, o kakve se sad spotakao g. dr. Pražić.

U potrazi za rješenjem toga pitanja mislim da bi teško moglo da se primjeni metod grupnog ispitivanja. Nalazim da je najprirodnije bilo da ispitivač podje od svoje ličnosti, to jest da se koristi svojim introspektivnim interesom, bez obzira na to kako njegov emotivni sistem reaguje na prirodne pojave.

Možda sam ja u tom pokušaju nagazio na klizavo zemljiste. Možda, opet velim... Ali iz kritike se ne vidi, da li je g. doktor pronašao neke bolje, savremenije metode za rješavanje toga spornog pitanja; niti nam on ukazuje na neki moderniji put kojim bi otsada trebalo da se krene planinarstvo. Takode g. kritičar izbjegava da se izjasni o tome šta je planinarstvo: da li je to sport ili ono što tvrdi g. dr. Cividini. A to je, međutim, centralno pitanje u mom članku.

Čemu onda služi takva kritika?

II. Po onom drugom pitanju, pak, g. dr. Pražić razvija elementarna mudrovanja o vikendima.

G. kritičar je u grduj zabludi kad misli da su ljubitelji vikenda identični s onim žalosnim ljudima koje on brani na s. 296—297. Nisam ja napadao vikende, jer im nisam protivan i jer njih veoma volim. Nego ja sam, doduše povišenim glasom, ukazao na jedan red doista bijednih planinara. I nisam ništa napamet rekao. Uostalom, pustimo fotografije neka one govore. Brojne su slike s kravatama planine. To su oni ljudi za čiju se ideologiju vatreno zalaže g. dr. Pražić.

Šta rade ovi ljudi na slici? Snimak je veoma jasan... Da li je to planinarstvo? »Nije« — odgovara jedna najnovija knjiga — »nije svrha planinarstva samo besvesno lutanje po planinama. Pravo značenje i užitak dobija tu-

ristika po visokim planinama tek u vezi sa promatranjem i proučavanjem prirodnih osobina i ljeputa njihovih.¹⁾

Žigošući one samožive orgijaše ogrnute plaštom planinarstva, žalim što nisam, suprotno g. doktorovoj ocjeni o mom riječniku, svoje pero umakao u još crnje mastilo... Jer prikrivanje ili retuširanje rugobe i niskosti života nije dokaz ni takta ni dobrog vaspitanja, nego je to dokaz kažnjive ravnodušnosti i otsustva smisla svake odgovornosti.

III. U napadnutom članku nigdje ne стоји »da čovjek odilazi u planinu s a m«; ne стоји ni tašto hvalisanje da sam »obišao mnoge bregove i planine« — kao što mi to g. dr. Pražić smjelo podmeće na s. 297.

Nikad nisam bio pristalicā »asketskog, usamljenog tumaranja po planinama« (s. 298). Ne bolujem od »oromanije«, ako to g. doktora interesuje Ali, eto, volim planine... I pred tim faktom nimalo ne crvenim. Daleko sam, međutim, od toga da se u toj svojoj slabosti povedem za onim Rusovljevim stavom o »état naturel« i da u cijelini usvojim njegovu doktrinu o štetnosti civilizacije i o blagodeti elementarne uprošćenosti života.

IV. Na s. 298 g. dr. Pražić citira jednu moju rečenicu o tome, kako nam planine neće nanijeti svirepog bola i kako se nećemo u njoj razočarati. Obrazovani čitaoci svakako znaju da se, s obzirom na ostali dio teksta, pod tim »bolom« podrazumijeva samo duševni m o m e n a t.

Ali g. dr. Pražić, napadajući tu moju figurativnu rečenicu, prebacuje taj »bol« na teren orografske opasnosti — na lavine i osipine — pa na istoj strani, kao da se bukvarcima obraća, autoritativno veli: »... planine znadu zadati a i katkad i te kako zadadu planinaru, koji je u nju došao da uživa i odmara se, bola pa i svirepog bola«. G. dr. Pražić je dakle pobrkao pojmove psihičkog i fizičkog bola... Beata simplicitas.

V. U nedostatku stvarnih razloga za pobijanje mojih »Razmatranja« g. dr. Pražić je zapao u slabost da izloži persiflaži moja duševna svojstva. To je grješka u ukusu... De gustibus non est...

Vjerovatno zbog toga što sam napadnuti članak pisao na Kačerskim Visovima, gdje sam jedne godine provodio svoj odmor, g. dr. Pražić je sklon da u meni gleda nekog razočaranog osobenjaka i čovjekomrsca, koji je prekinuo svaki dodir sa kulturnom sredinom.

¹⁾ Iz knjige »Kroz planine Bosne i Hercegovine«, uredio inž. Jovo Popović, izdala planinarska društva u Sarajevu, 1935, s. 235.

A gdje g. doktor govori o »piščevom pomalo rezigniranom rezoniranju« (s. 299), tu on, bez sumnje, aludira na neku nesrećnu ljubav. Kakva zabluda!

Možda je, po g. dr. Pražićevom mišljenju, moja nastranost u tome što volim da čeprkam po ubogim čobanskim udžericama i da tamo, po visinama, skupljam gradivo koje me docnije, u sjenci asfalta i petokatnica, potstiče na razmišljanje. No da li je to za osudu?

Oduvijek je bilo i dovjekaće biti ljudi koji su se — bilo zbog umjetničke osjetljivosti, bilo zbog pritiska od muke i nepravde — okretali Zemlji i Čovjeku, i svim svojim misaonim bićem ponirali u strašnu veličanstvenost sile koja izbjija iz divlje Prirode (na pr.: Šekspir, Džefris, Tenison, Vordsvort, Emerson, Lobok, Toro, Valdes, Rekli, Napoleon, Tagore, Kučera, Hirc, Karic, Žujović itd.).

Kao što se vidi iz svega dovode izloženog, g. dr. Pražić nije srećno izabrao temu za svoj debi u »Hrvatskom planinaru«. Sa bližedim poznavanjem planinarske ideologije i u otsustvu svakog kritičkog mjerila, pokušao je g. dr. Pražić da određuje dijagnoze u planinarstvu — pri čemu se više služio sarkastičnim invektivima i polemičkim elukubracijama, nego li stvarnim činjenicama — dajući napadnutom članku izopačena tumačenja i podmećući autoru niz proizvoljnih činjenica, što stoji u suštini protivnosti sa moralom kritičara koji, jamačno, mora da poznaje sporno pitanje bolje no obični čitalac.

Do svih tih izvrtanja i podmetanja ne bi došlo da je g. dr. Pražić učinio ono što mu je nalagala najobičnija kritičarska savjest: da je pročitao napadnuti članak. G. doktor se, međutim, zadovoljio time što je, po njegovom priznanju na s. 296, podvrgao »samo letimičnoj analizi nekoliko stavova« iz napadnutog gradiva. Dakle samo letimično... Nije bio raspoložen da savjesno kritički, pozivajući u pomoć svoj unutrašnji korektiv, analizira pišćeve misli i da još jednom prokontroliše svoje utiske.

G. doktor bi tada lakše mogao da ocijeni da li u mome članku ima »sladunjave i naivne romantike« i elemenata »najčistije sublimacije«, kao što on ležerno tvrdi; ili su to »realna razmatranja«, kao što se izrazio g. dr. Josip Tominsk, urednik »Planinskog vestnika«.

Ovako, pisana u sjenci zablude i površnosti, kritika je, na žalost, svog autora dovela u komičan položaj razglavlivanja otvorenih vrata. S druge strane, pak, g. dr. Pražić će, nadam se, biti ljubazan da se sa mnom saglasni i o tome, da on ne stoji baš u najprisnijoj vezi sa našom planinarskom književnošću.

Od Dubrovnika morem do pećine Šipun u Cavatu

M. Kusijanović (Dubrovnik)

(Svršetak)

Pod brdom Stražištem, kojim počinje najveća dubrovačka planina Sniježnica (visoka 1234 m), nalazi se selo Obod, nazvano tako, što se je naselje grada Epidaura protezalo na periferiji — na obodu do toga mesta.

Slikovit je bio izgled grada Epidaura već prama razvedenoj obali od rta Pelegrina do rta Sustjepana. Stari rimske pisac Plinije doduše veli da je grad Epidaur, grčku koloniju, potres izmjenio sa otočnog položaja u poluotoci, te se i danas vide u moru zidine negdašnjega grada, a kanal, kojim je pritjecala voda u grad, ostavio je traga u imenu Konavala, najjužnijeg teritorija republike dubrovačke.

Izbeglice iz Epidaura, kad ga »barbari« porušiše, nađu stalno naselje, kao galebovi otjerani u pučinu, na morskim hridinama pod brdom Srđen, odakle se je razvio današnji Dubrovnik, a na razvalinama Epidaura podigla se je vrlo lijepa varoš Cavtat.

Foto: Jovanović

Prirodni most na Lokrumu

Živ elemenat ove varoši dao je našemu narodu učenjaka Bogišića, slikara Bukovca, političara Supila, poduzetnog vlasnika brodova Račića, čiji Mauzolej, djelo kipara Meštovića, sumoran strši na vrhu cavtatskog brijega. Borova šumica zaodjela je strane, a tropsko se bilje izvija između palača i domova. Na vrhu, na izmaku naselja, nalazi se pećina Šipun, znamenita ne toliko po prirodnim krasotama, koliko po povijesnim podacima. Već se iz davnine znade, da je u borbi između Cezara i Antonija, Oktavij, vojvoda Antonijev bio prisiljen da otstupi pred Cesarovim vojvodom Katinijem, a blago sakrije u pećinu Šipun.

Trogiranin Lučić (Lucius) iznosi mijenje Grka, da je Kadmo, utemeljitelj Epidaura, bio pretvoren u zmiju, koja je stanovaša u Šipunu.¹⁾

¹⁾ Ljekovito bilje po brdu Sniježnici (naročito Mandragora officinarum) i »zmijski stan« u njenoj pećini Jezer pripisuje se Kadmu. Kad on (zmaj) poginu, njegovi su zubi posijani po konavoskim stijenama, iz kojih iznikoše divovi.

Kupari, svjetsko kupalište

Godine 1588. Serafin Razzi piše povijest Dubrovnika i veli, među ostalim, da se je u ruševinama Epidaura otkrio grozni zmaj, koji izlazeći obnoć iz neke vrlo duboke pećine (Šipuna) i kaverne obilazi sva obližnja mjesta na obali ubijajući i proždirući sve ljude i druga živa bića, koja bi našao. Kad je došao sv. Ilar u župu dubrovačku, bude upozoren na toga zmaja. Sv. Ilar podje u pećinu, gdje je zmija — zmaj stanova. Zapovijedajućom ga riječi izvuče iz pećine, a kožnatim pasom veže, te ga odvuje za ladom do svoje kolibe u Srebrnu, gdje ga okruži drvljem i brstom i dade zapaliti na očigled vlastele i puka, što se je tu nalazio. Ovaj dogđaj, koji i sv. Jeronim donosi u opisu života sv. Ilara, simboliše poganstvo i uvađanje kršćanstva, a pećina po zmiji-zmaju (biscione) dobi ime Šipun.

Engleski pisac Evans, istraživač starinā i »mogila« u okolini Dubrovnika, kaže, da prosti narod i danas misli, da u Šipunu živu vile i da je nekada u njemu bio zmaj.

Ovakvim razmatranjem i s tim mislima špiljari-planinari iskrcaju se na obalu Cavtata. Dugo se pristanište proteglo skoro do istma poluotoka. Kuće se nanizale uz brije svaka sa malim dvorištem i zelenilom. Varoš se prostire izgledna, uredna, mirna i čista kao ljiljanov cvijet, kome su struk pitomi Konavli.

Zadivljeni neobičnom panoramom okoline, prošetasmo se obalom prije nego ćemo u zmajev stan. Kad nas neko upita, čemu nosimo karbidne lampe, odgovr-nemo u šali: »Da zakadimo tamjanom stan špiljske nemani, zmije-zmaja«. Odmah nam se ponudi nekoliko dječaka za vodiće do pećine. Stepenasta ulica, sa blagim usponom koliko bi dlanom o dlan udario, doveđe nas do Šipuna. Dajemo lampama tamjana (karbida) i vode, jer bi bez toga mogli samo saći u pećinu, ali ne po njoj ići. Silaz je po stepenicama, te je spuštanje dosta lako (6 m). Prvo što pada u oči jest stanac-kamen, u komu se je pećina smjestila. Dva su krila, desno i lijevo, dakle zmaj bijaše zbilja dvokrilac, ali je glavni trak zakrčen velikim balvanima, te se u putu mora zaobilaziti, a na jednome je mjestu teško spuštanje. Desno krilo ide u zavoj na sjever sa jezerom slatke vode. Da se ta galerija pretraži, trebala bi plitka lađa, bez koje se ne može prebroditi jezero, da mu se stigne na protivnu stranu, a ipak to pobuđuje najveći interes.

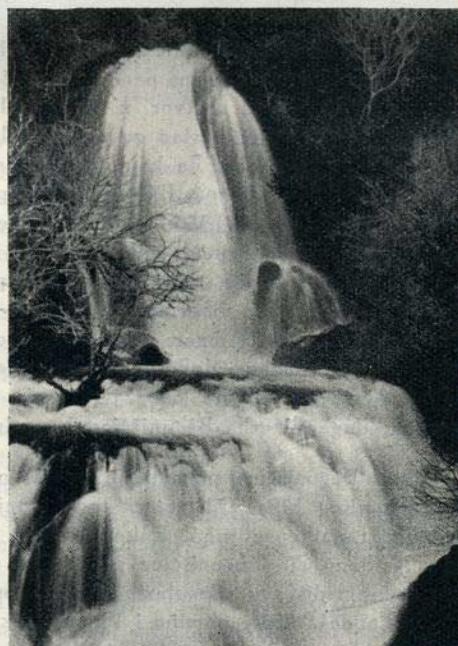
Lijevi krilo, t.j. zapadna galerija, zavija isto tako nešto u sjever. Tu su ve-like gromade popadale i povale se po dnu kao klade. Pećina je uopće udobna visinom i širinom (4 do 5 m), strana prevučenih i mnogo vlažna. Naslage zalivene kao ledena kora začudo su žuto-crne šare, kao da su premazane pelagozitom ili

čadom. Koči se tamo, amo i po gdjekoja siga i kolona, ali je popadanih u većemu broju. Na polovini ove galerije (60 m duljine) dodemo na ponorit kraj. Teškom mukom i velikim oprezom spustimo se okolo 6 m, da dođemo na ravno korito pećine. Otuda je do kraja 50 m. I već ovaj predio bogatiji je sigama, te se vidi kolona i zaleđena kaskada (široka 14 m), a žuta se zmija »povila nebom pećine«. Na završetku je mala uzbrdica, u kojoj se nalazi prugaste keramike i žalića, kao da je otuda naplovna. Na jednom je mjestu čitava kolona po dnu padena, polovinom već srasla sa dnem. Po sigama i poledici popale su bradavice, koje negdje izgledaju kao jagode grožđa.

Na povratak opet uživamo u igri prirode, ali našu pažnju je naročito privukla galerija sa vodom. Nema li ona kakove veze sa gatanjem i pričama narodnim!... Narodna mašta ima velike korake i visoke skokove, krilata je, te se popela do zmije-zmaja, a historija još do Kadma i do svetaca.

Koga nanese put i naročito špiljara, u ovo ubavo mjesto, zasljužuje da se do Šipuna potrudi. Uz krasotu mjesta, lijepog podneblja, divnu panoramu, razne stotine: sarkofag, rimske natpise, ostatke amfiteatra, muzej, biblioteku Bogišićevu, mozaik izvađen iz mora ... posebna će mu biti duševna naslada Šipun.

Mlini, vodopad u zimi

Dva tjedna na Begunjščici

Agata Truhelka (Zagreb)

Nisam »hribolazec«, ali vrlo volim prirodu, naročito planine. Zato ne pravim ture, nego se penjem u visine da vidim stare prijatelje iz bilinskog carstva i da upoznam nove — da budem nebu bliže, a ljudima dalje.

Ove sam se godine sklonila u Roblekov dom na Begunjščici. Lijepa je to nova zgrada u visini od 1750 m na južnoj strani gore. Begunjščica se diže

2063 m nad morem, strma joj je južna strana, a još strmija sjeverna. Samo što je južna kosina zelena i obraštena do samoga vrha, dok su na sjevernoj kameni plazovi, gole pećine, a duboko na podnožju je uska dolina Zelenice. Robeckov je dom postao nedjeljnim izletištem Radovljčana i Žirovničana, ali se nade i po koji turist, koji se sa Begunjščice spušta u Zelenicu da se popne na Srednji Vrh i Stol ili da kreće prema Ljubelju i dolini sv. Ane. Svakome je najvraća želja da se naužije pogleda iz visine. Malo koji slovenski planinarski dom pruža tako široki pogled. Nasuprot Begunjščici je tamna šumovita Jelovica planina, iza nje izviruje Blegaš i Ratitovec, a daleko na horizontu vrhovi su Krna i Črne Prsti. Lijeko je Storžič, a desno Stol. No čim se nadeš u domu, prvi koga tražiš očima je Triglav. On je na jugozapadu nанизao svoje sniježne vrhunce, te se igra maglama i sunčanim zrakama. Za vedra dana vidi se prostim okom Aljažev stolp na vrhu. Šteća što kamera ne može uhvatiti: sve igre boja na njemu.

Široka je dolina Save pod našim nogama. Prepoznaće Dobravu po tvorničkim dimnjacima i vidiš prvi most na Vintgaru u zelenilu šume. Tu je Bledsko jezero u obliku nepravilnog četverokuta, a istočnije Radovljica Begunje i druga manja mjestanca. Toranj crkve u Vrbici proviruje iza Peči, koje su ti sakrile dio Begunja, Poljče, Rodine, Breznice, Sela i Žirovnicu. Brezje i Sv. Petar nad Poljčama jesu zavjetovališta pobožnih Slovenaca. Kolikogod je lijepa panorama danju, postaje čarobnom kad planu svjetla u dolini i kad se Bled pretvor: u vijenac blistavih dragulja. No dogodilo se i to da je cijeli ovaj svijet nestao za nas. Magla ga je posve pokrila i naš je dom iz nje virio poput otoka. Pa kako nema posla tu gore, stala sam kraj prozora i pratila igru bijelih koprena. Bili su to ogromni vrtlozi i borba za premoć između gornjih i donjih slojeva. Vrlo se rado oblaci okupljaju oko našeg susjeda Stola i obaviju mu glavu tamnom čalmom, koja redovito navješta oluju. A onda zatvaraj ne samo prozore, nego i drvene kapke na njima, jer će začas tamo od Srednjeg Vrha dojuriti vihor. Jedne je noći toliko urlao i zavijao da mi se činilo da se ljljula krov nada mnom i da će se sad na dignuti. A kad nevrijeme prode, opet ugledaš pod sobom dolinu. Mjestimice je u suncu, mjestimice je posve tamnomodra, a gdje-gdje i kiša pada i po koja munja sijevne. Vidjela sam po dvije usporedne duge od vrha Begunjščice do podnožja Dobre.

Flora Begunjščice poznata je ne samo botaničarima nego naročito sabiračima ljekovitog bilja. Od petnaestoga srpnja do prvog kolovoza oblači se Begunjščica u najljepše ruho. Kako se brzo ta krasota razvije, tako hitro i nestane. Najdonji dio Begunjščice pokrile su crnogorične šume, ali u okolini Poljske planine vidiš svu silu starih panjeva orijaških bukava, no podmlatka nema. Uopće okolina Poljske planine i Vilfanove kuće malo se neugodno doimlj, toliko je toga iskrčeno, pa se pita, neće li s vremenom šuma nestati? Jedno četvrt sata od Vilfanove kuće počinje područje klekovine. To su tamni otoci u bujnoj visokoj alpinskoj travi. Sredinom srpnja prosulo se zlato arnike posvuda. S njom se takme velike alpske ivanjčice, zvončić (*Campanula barbata*), alpinska potočnica i astrancije. Na vlažnijim mjestima i gdje je trava niža mirisave su murke (*Nigritella nigra*), a iz grmova klekovine dižu se visoki strukovi jedića, modrog i žutog i bijelog gorskog žabnjaka (*Ranunculus aconitifolius*). Otvorni korov (*Veratrum album*) istiskuje mjestimice plemenitije bilje. Ima i niskih grmića alpinskih ruža, koje su tamnije od naše divlje ruže. Maleni gajić ariša t. zv. »Mecesnovec« raste na strmini ispod doma. Čudna su ta drveta, kvrgava, nepravilna, sva obraštena sivom inahovinom i lišajevima. Njihove krošnje pripovijedaju

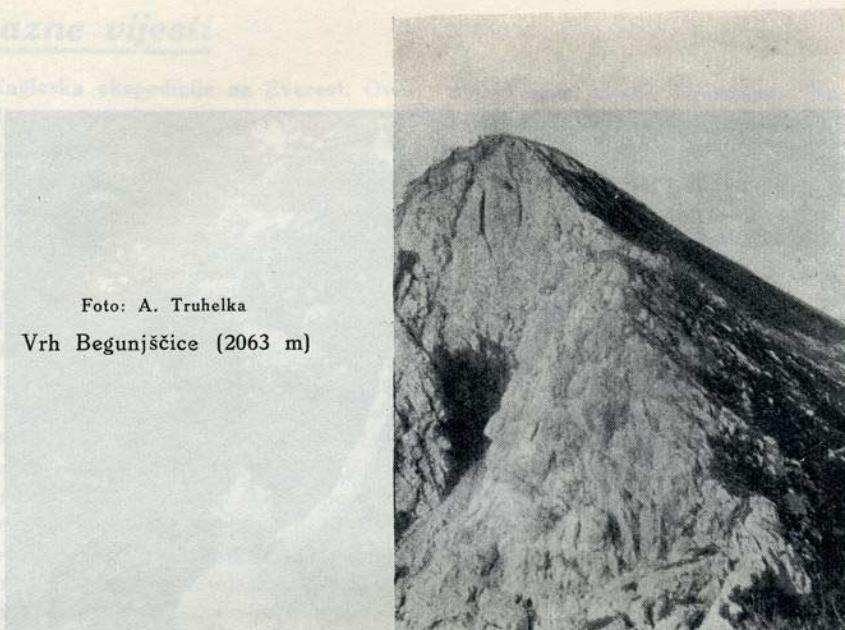

Foto: A. Truhelka

Vrh Begunjščice (2063 m)

o burama, koje su ih savijale i snijegovima, koji su ih pritiskivali. Sve veće grane okrenute su jednim smjerom. Pešine pod njima rumene se od rododendrona.

Iznad doma po prilici četvrt sata penjanja dolaziš na greben, s kojega vidiš prvi put ponor Zelenice. Tu ćeš i ne tražeći naći runolista i lijepih ljubičastih zvijezda (*Erigeron alpinus*) u velikoj množini. A prema vrhu Begunjščice sve je više niskoga rašća: uz runolist razne saksifrage, globularije, klinčići i *Gentiana nivalis*. I tako sve do vrha. Ova strana Begunjščice nema kamena, koji bi bio posve go. To žalivože znadu izletnici. Pravi planinari čuvaju planinsko blago, ali izletnici, kojima je glavno da se podiće što većom kitom ubranog runolista, da je poslije Bog zna kuda bace, ti su upravo otimači svog vlastitog bogatstva. Već prve nedjelje iza mog dolaska opustošili su okolinu. Nekoji dapače trgaju i onaj runolist, što ga je kućedomačin kraj doma zasadio. Početkom kolovoza kosti kose travnjake na strmini i slažu stogove, koje će tek zimi po zamrznutom snijegu spustiti u dolinu. Nestaje šarenila, tu i tamo bodljikavi kravjak otvara svoju sunčanu glavu. U to doba procvate i ljubičasta *Gentiana pannonica*, koju uz arniku biljari najviše traže.

Fauna je daleko oskudnija. Od leptira sam vidjela mnogo riđa i malih paučeta, a jedno me je jutro probudila pčela, koja je zujala oko kite cvijeća na mom prozoru. Ima mnogo dobro ugojenih zelenih konjica, nešto zečeva i vjeverica, slijepića, a ubili smo i jednu riđovku. Dosele sam vidjela sive i smeđe riđovke, ali ova bijaše tamno-modra, kao tintom prelivena, samo joj je šara na kralježnici bila smeđa.

S one strme sjeverne strane Begunjščice čuje se gdjekada dozivanje jelena, tu je lovište. Dio Begunjščice, koji je okrenut prema sv. Ani, svojina je baruna Borna. Tu je park za divokozе. Vidjela sam ih kako pitomo pasu. Ali to je bilo sa Zelenice prije više godina.

Pošto me je sunce opalilo a vjetar izduvao i kako su mi one sićušne kućice u dolini sve više i više namigivale, oprostih se s Begunjšćicom, da je ne zaboravim i da o njoj često i često mislim i pripovijedam.

zadnje mjesto, vrata su dobro zatvorena, a još stvar je čeveran. Samo Ho-
jstine i planinske vojske mogu ući u kameni grad, ali samo dok su na njemu živjeli ljudi.
Kada je voda dočinila kokošinu, kameni grad je bio poplavljene.

Označivanje planinarskih staza i postavljanje pločica s oznakom smjera i vremena puta ubrajamo svakako u najzaslužniji rad planinara. Za takav posao treba mnogo izdržljivosti, svladavanja i — razumijevanja. Slika nam prikazuje (snimio V. Horvat) dvojicu planinara pri označivanju bukovih stabala uz stazu planinarskim krugovima.

Razne vijesti

Engleska ekspedicija na Everest. Ovogodišnja engleska ekspedicija na Himalaju naišla je na vrlo nepovoljne prilike: monsun je počeo da bjesni tri tjedna prije nego obično. Zbog toga se je i vođa ekspedicije H. Ruttledge odlučio na povratak. Tako javlja »La Montagne«, No 280, 1936. i pri tome dodaje:

Ova vijest ne treba da iznenadi one, koji poznaju prave prilike ovoga pot-puhata. U prvom redu velika visina (8.900 m), neznatan broj mjesta za logorovanje — a da se ni ne govori o svim drugim teškoćama, koje čine uspon na Everest najtežim i najtvrdim pokušajem. Uspon se može poduzeti samo u kratkom periodu između mjeseci, kada na planini vladaju zimske prilike i onih kada počinje monsun. Treba samo da-kle da se malo poremete ovi prirodni slijedovi, pa da već nastupe prilike, koje posve onemogućuju uspon.

O samom toku ekspedicije obavijestit ćemo naše čitatelje podrobnije u jednom od narednih brojeva.

Francuski planinari u Jugoslaviji. Francuski alpinski klub priredio je za svoje članove 18-dnevnu ekskurziju po Jugoslaviji (od 31. srpnja do 16. kolovoza 1936.). U programu je predviđen izlet u Juliske Alpe pod vodstvom članova Jugoslavenskog alpinskog kluba (?), koji su trebali dočekati članove ekspedicije i na kolodvoru u Ljubljani. U Zagrebu za Francuze (po programu,

objavljenom u »La Montagne«, No 280, 1936.) ne postoji valjda nikakovo planinarsko društvo, kada ne predviđaju sastanak s njima. Isto tako izgleda da za Francuze nema ni planina od Alpa do Durmitora, koji je unešen u program cvog puta. Ostali je dio puta predviđen morem.

Njemačka zaklada za uspone na Himalaju osnovana je u Münchenu s ciljem da novčano potpomaže i omogućuje ekspedicije na Himalaju. Pored organizacije i odašiljanja ekspedicija na Himalaju svrha je ove zaklade da stekena iskustva i sabrano znanje njemačkih planinara u tim dalekim planinama preradi i preda čitavom njemačkom narodu.

Njemačka ekspedicija na Sikkim-Himalaju. Kako su u važnije dijelove Himalaje već otpoštane razne ekspedicije, to se je spomenuta njemačka zaklada odlučila, da pošalje četiri svoja planinara u istočnu Himalaju. Ekspedicija je zamišljena u manjem stilu, a vođa je P. Bauer, koji je vec god. 1929. i 1931. vodio prve dvije njemačke ekspedicije u Himalaju. Ostali su učesnici: Dr. K. Wien, Dr. G. Hepp i A. Göttner.

Francuska ekspedicija na Himalaju dospjela je koncem svibnja do podnožja Hidden Peak-a na Baltoro ledeniku. Tu je postavljen glavni logor, odakle će se nastupiti usponom prema vrhu Hidden Peak-a.

† **Milan Zemljak.** Karlovački planinari, članovi HPD podružnice »Martinščak«, redovno svake srijede održavaju svoje drugarske sastanke i na njima se sastavlja program izleta i putovanja za narednu nedjelju i praznik. Tako je to bilo i ovoga puta, na posljednjem sastanku. I kad je već raspored bio ugo-

voren javio se ugledni član i bivši višegodišnji predsjednik podružnice Milan Zemljak sa svojom »varijantom« puta za tu nedjelju: on će u Zagreb na, istina, neprijatnu ali naoko posve bezopasnu operaciju u »Merkurov« sanatorij. Neki polip u nosu, što li, tako nešto; uraktko: do viđenja na dođućem iz-

Društvene vijesti

† **Milan Zemljak.** Karlovački planinari, članovi HPD podružnice »Martinščak«, redovno svake srijede održavaju svoje drugarske sastanke i na njima se sastavlja program izleta i putovanja za narednu nedjelju i praznik. Tako je to bilo i ovoga puta, na posljednjem sastanku. I kad je već raspored bio ugo-

letu... Osam dana nakon toga, slijedeće srijede, duboko potreseni sahranili smo Milana Zemljaka u mirogojskom velegradu mrtvih... Vječna nepoznаница života i opet je sarkastički podviknula: eto, što ti je čovjek! — Nas ovdje prvenstveno zanima planinar Milan Zemljak. Velika i gotovo bezgranična bijaše ljubav njegova prema svima manifestacijama divnostnoga i veličanstvenoga stvaralaštva Prirode uopće, a groma i planinama napose. I zato njima, od rane mladosti sve do posljednjega dana, daje onu svoju najintimniju i najlepšu sadržajnost. Već davno prije rata, u društvu s veteranom hrvatskoga planinarstva, časnim starinom »japicom« Pasarićem, koga je vazda mnogo cijenio i poštovao, krstari on čarobnim labirintom »carstva zlatoroga«, prkos alpinskoj olui, prelazi vječna smješta i s vrha Triglava pozdravlja Jadran. Bezbrojni su njegovi izleti i kao vrijedni član HPD-a iskoristava slobodno vrijeme da ga obilno i prvenstveno posveti jedinstvenoj raskoši našega krša. Putujući mnogo i upoznao je mnogo, da najzad izgradi u sebi i čestitoga rodoljuba i potpunog čovjeka. Zato i jesu Milana Zemljaka iskreno poštivali i oni, koji se ponekad načelno i nisu saglasili s njegovim naziranjem. Ali: poštovanje načelnosti, otmenost duha i srca, dubokoljudsko osjećanje i čestitost značaja bijahu vrline, koje su tom našem planinarskom drugu i bratu pribavile veliki krug iskrenih prijatelja i odanih poštivalaca. A da je to pokojni Zemljak u potpunosti zavrijedio, dokazuje naročito za ove naše dane karakterističan primjer jednog siromašnog ciglarskog radnika iz poduzeća, gdje je pokojnik bio direktor, koji je od svoje namisli i želje žrtvovao i dnevnu zaradu i trošak puta Karlovac—Zagreb, samo da uzmognе prisustvovati sahrani svoga šefa »koji je navek za sve radnike imel puno srca i pomogel je gde je god mogel...« — Sve do prošle godine pokojni Zemljak bio je predsjednik HPD podružnice »Martinšćak« u Karlovcu. Tada se zahvalio na

časti, ali u radu nije sustao. Uvijek je bio aktivan i upravo zato je njegova neочекivano nagla i rana smrt (bio je star 54 godine) djelovala dvostruko jače. U karlovačkom društvenom životu zauzimao je ugledan položaj, dok je u stručnom radu, kao direktor »Ciglane Trepol d.d.«, bio naročito cijenjen i uvažavan. Preminuo je 10. kolovoza, a sahranjen 12. Karlovačku podružnicu HPD-a zastupali su na sprovodu predsjednik ing. Zlatko Satler i odbornik g. Vatroslav Mužina. Pored njih okupio se kod posljednjeg ispraćaja veliki broj pokojnikovih drugova, prijatelja, znanaca i poštivalaca. Mir pepelu njegovu!

Vladimir Blašković

Turizam u okolini općine Crni Lug.

Općinska uprava u Crnom Lugu obavijestila nas je, da je na turističkom putu i stazi Crni Lug—Risnjak o svom trošku dala postaviti turističke klupe, potrebne za odmaranje planinara kod uspona na Risnjak. Kako se sada dograđuje spojni kolni put Crni Lug—Delnice od 1 km, to će Crni Lug biti vezan sa željezničkom stanicom Delnice sa 13 km udaljenosti umjesto dosadanjih 24 km, tako da će planinari za Risnjak moći putovati kolima iz Delnica—Crni Lug do podnožja Risnjaka, do mjesta zvanog »Jama«, odakle vodi dalje staza za pješake za Risnjak (1 sat hoda). U Crnom Lugu ima dovoljno konačišta za strance uz cijenu od Din. 10 za krevet. Topla i hladna hrana dobije se u svaku dobu u gostionici »Zora« po nadležno odobrenom cjeniku. Mjesto Crni Lug dobiva zdravu pitku vodu iz vodovoda, koji je sagraden u prošloj godini.

IZVJEŠTAJ O PROVEDBI OZNAČIVANJA PUTEVA PO VELEBITU.

Izvještaj S. Šagovca, referenta za markacije na sjednici Upravnog odbora od 2. IX. 1936.

Mogao bih kratko saopćiti upravnom odboru Matice: Velebitski su putevi markirani! Ali golemi posao, materijalne žrtve društva, a još više vrijednost toga teškog posla, koji je neumolno tražio

napor cjelokupne snage, izdržljivost, jaku volju i mnogo vremena zaslužuje, da se na nj osvrnem s nekoliko riječi.

Kad sam prošle godine izabran referentom za izlete i markacije, bila mi je prva misao, da provedem u život jedno djelo, koje će biti dostoјno slavne tradicije našeg društva i koje će biti na dobrobit i korist ne samo članovima našega društva, nego i svim onima, koji su odani planinarstvu i vole naše planine. A to je bilo označenje puteva na Velebitu. Poznavajući ga od prije znao sam, kakav me posao čeka, ali nisam žalio truda i zahvaljujući, makar i skromnoj pomoći dvojice ljudi, a to su naš tajnik g. Plaček i student g. Zvonko Melnjak, dovršio sam tehničku stranu mog radnog plana, a to je samo označivanje. Kraj toga nisam zanemario pratiti sve važne momente, koji su potrebni, da taj veliki posao doneše i željeni rezultat, naime što veći posjet Velebitu. Predaleko bi me odvelo, kad bih sada iznesao sve, što bih još htio na Velebitu stvoriti, a predugo bi trajalo, kad bi potanko opisao puteve, koje sam, sa mojim suradnicima, označio. Dozvolite mi, da Vam nabrojam puteve, koji su označeni, dok će opise u smislu svojedobne okružnice predati tajništvu u svrhu objavljenja u »Hrvatskom Planinaru«.

Označeno je na Sjevernom Velebitu: 27 puteva, od toga 7 prilaza s morske, 3 prilaza s kopnene strane, 14 vrhova, 2 duljinska puta i nekoliko spojeva medju tim putevima;

na Srednjem Velebitu: 7 puteva, od toga 2 prilaza s morske, 1 prilaz s kopnene strane, 2 vrha, 2 duljinska puta;

na Južnom Velebitu: 10 puteva, od toga 3 prilaza s morske, 3 prilaza s kopnene strane, 2 duljinska puta, od toga 1 hrptom po vrhovima, s nekoliko spojeva medju tim putevima, te 1 vrh.

Najvažnija je činjenica, da je od Oltara do Malog Halana, dakle od ceste Otočac—Krasno—Oltari—Sv. Juraj do ceste Lovinac—Sv. Rok—Mali Halan—Obrovac provedena oznaka duljinskog puta preko Zavižana, Rožanskih Kukova, Alana, is-

pod Ograđenice i Bačić-kose, Baških Oštarija—Šugarske Dulibe, Šarić-duplja, Visočice, Struga, Babinog, Vaganjskog vrha, Golića, Malovana, Sv. Brda, Dušica ili Velikog Libinja, Liščanih bunara ili Gornje Bukve do Sv. Roka ili Malog Halana. Time je postignuto neprekidno putovanje cijelim Velebitom i držim, da je to najveći uspjeh mog rada. 12 prilaza s morske i 7 prilaza s kopnene strane pružaju mogućnost lakog pristupa do tog duljinskog puta s raznih mjesta Primorja i Like, a vrhovi, do kojih su putevi označeni, dat će svakom posjetniku bogatu otstetu za trud za uspon na njih u prerazličitim, ali i prekrasnim pogledima i vidicima, s kojima se, to mogu mirne duše ustvrditi, ne mogu usporediti niti renomirani vidici sa svjetski poznatih vrhova.

Poimence označeni su slijedeći putevi:
Duljinska staza od Oltara do Malog Halana, kako sam je prije spomenuo, proteže se Sjevernim, Srednjim i Južnim Velebitom, pa je zato posebno navadam. Od nešto iza Oltara pa do nešto prije Oštarija vodi turističkim putem, koji je 1931.—1933. izgrađen po Direkciji šuma na Sušaku, za vrijeme dok je tamo bio direktorom g. Ing. Premužić, veliki prijatelj planina, napose pak Velebita i tamošnjeg življa, i koji je po narodu prozvan »Premužićeva staza«, pa sam i ja na Dešinovcu, gdje taj put počinje stavio našu tablu s natpisom »Staza ing. Premužića« i time je donekle i oficijelno prozvao tim imenom. O samoj stazi donijet će članak u »Hrvatskom Planinaru«, u kojem će opisati historijat tog puta, njegovu namjenu i trasu. Od Oštarija do Visočice vodi duljinska staza nešto šumskim cestama vlakama, nešto lugarskim putevima, na nekoliko mjesta seoskim putevima, dok konačno prije Poljane ne dođe na put iz Gospića. S Visočice vodi nas staza najprije nogostupom do puta Počitelj—Starigrad na Oglavinovac, a dalje govedarski-pastirski put preko Struga, hrptom ispod Vaganjskog vrha, Golića, Malovana i Sv. Brda na Dušice ili Štirovac. Pod Sv. Brdom razdvaja se

staza i jedan krak vodi preko Liščanih Bunara na Sv. Rok—Larinac, a drugi preko Libinja, Gornje Bukve na Mali Halan—Tulove Grede. U svom početku ta duljinska staza vrlo je lagana i ugodna s blagim usponima, od Oštarija dalje, dakle na području Južnog Velebita teža je, s oštijim usponima i spustovima. Jedan i drugi dio staze veoma su interesantni kako s planinarskog tako i sa naučnog stanovišta, pa se nadam, da će se njome doskora putovati u velikom broju, što će osobito koristiti onom siromašnom narodu, koji tamo živi. Radi lagljeg pre-

gleda spomenut će označene puteve najprije na Sjevernom, pa na Srednjem, a onda Južnom Velebitu.

Sjeverni Velebit.

Prilazi s kopna: Krasno—Jezera—Krajačeva kuća teži i laglji uspon,
Krasno—Jezera—Raskršće na Lomu
— Rossijeva kuća,
Krasno—Vranjkova (Frankova) draga
— Tuderevo—Konačišta—Alan.

Prilazi s mora: Sv. Juraj—Oltari (kratice i cestom)—Skorupov dolac—Siča
— Dešinovac (Došenovac) — Krajačeva kuća, (Svršit će se)

Časopisi

Mitteilungen d. Deutsch. u. Österr. Alpenverein. Wien. — Srpanj 1936. Protiv projekta automobilske ceste u Gamsgruben. — Sjeverna stijena Zapadne Zinne (H. Hintermaier). — Matsch im Wintschgau — ljudi i zemlja (P. Tschurtschenthaler). — Stara Brennerska cesta (R. F. Wolff).

La Montagne. Paris. — Svibanj 1936.: Putovanje kroz centralnu Saharu (R. Perret). — O proučavanju jezera u Francuskim Pirenejima (J. C.). — Dva vrha na Korzici: Le Faglia Orba i le Capa Tafonata (L. Escalais). — Lipanj 1936.: Ekskurzija na Taygète, 2407 m (A. Steiner). — Uspon na Aiguille Verte preko Sans-Nom (R. Lambert). — Stepeni teškoća planinarskih uspona (L. Devies). — Područje Alpinskog kluba u Ailefroide (A. Georges).

Österreichische Alpenzeitung. Wien: — Srpanj 1936.: Gletschhorn, 3307 m (H. Moldenhauer). — Zapadna stijena Laurinswanda (I. Brunner). — Kolovoz 1936.: čitav je broj posvećen istraživanjima Everesta u povodu neuspjeha ovogodišnje engleske ekspedicije.

Die Alpen — Les Alpes — Le Alpi. Bern. — Srpanj 1936.: Prije sedam godina, Ulrichu Almeru, senioru vodi-

ča (M. Nil.) — Uspomene iz starih vremena (P. Montandon). — Dent d' Hérens, Schalligrat, Nordend — Ostwand (H. Oertli). — Altels (H. Moldenhauer). — Hanssepp (J. Z'berg). — L'Eperon, 3116 m, groupe Dent Jaune (J. Ramel). — Le Nidlenloch (Otto Braun). — Bibliografija o Himalaji (M. Kurz). — Kolovoz 1936.: E. Cardinaux, alpski slikar (C. A. Lvosli). — Prvi uspon na Vel. Windgalle, 1848. (G. Hoffmann). — Noć i dan na Bietsschhornu (W. A. B. Coolidge). — Palū s juga, 1879. (D. Marinelli). — Sjeverna stijena Dündenhorna (F. Zurburg). — Novi insekati na ledenuku (E. Desor). — Le Cervin (R. Töpffer). — Chamois (E. Rambert). — Prvi uspon na Tour-Noir (E. Javelle). — Prelaz preko Mont Dalent (J. Gallet).

Planinski vestnik. Ljubljana. — Srpanj—rujan 1936.: Slovenske planine u crtežu i slici, s mnogo reprodukcija umjetničkih radova (R. Ložar). — U »Spomini in opomini« nastavlja J. Mlakar o morfološkoj i biologiji planinara. — Sjeverozapadnim smjerom na Široku Peč (A. Escher). — Na Olimpu, prijestolju bogova (Ing. F. Avčin). — Monolog na Škrlatici (J. Wester). — Društveni izvještaj SPD za 1935. god. — Antibarbarus (Dr. J. Tominšek).